

1964

7-12.

tiszatáj

IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRAT



'88

7

tiszatáj

IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő

KAPOSI MÁRTON

A szerkesztőbizottság tagjai

Berényi Bogáta, Borvendég Béla, Csatári Dániel, Kaposi Márton,
Szentpéteri István

A szerkesztőség tagjai

Belányi György, Csatári Dániel, Keszthelyi Rezső, Nikolényi István,
Zsoldos Sándor

Tartalom

XLII. ÉVFOLYAM, 7. SZÁM

1988. JÚLIUS

BARÁNSZKY LÁSZLÓ: n. y. széria (vers)	3
TANDORI DEZSŐ: Az ijesztő hasonlat (vers)	5
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Szépen gondolj rám (regényrészlet)	8
KONCZEK JÓZSEF versei: Bazalthegy; Ünnepe helyett; Órák	15
BELÁNYI GYÖRGY: Sibylla (részletek egy versciklusból)	17
ORAVECZ IMRE: Szajla (részlet egy versciklusból)	20
TÓTH BÉLA elbeszélései: Pál bácsi; Kutya bácsi	22

TANULMÁNY

KIRÁLY ISTVÁN: Németh László gondolatvilága (I. rész)	30
SZIGETI CSABA: Pán és Szürinx: lábjegyzetek egy metaforához	47

KILÁTÓ

Szegedi műhelyek

KORONCZ ÁGNES: Latin-Amerikát kutatni... (beszélgetés Anderle Ádámmal)	57
VARGA ILONA: Magyar település Argentínában a századelőn. A magyar kivándorlás helye a migrációs folyamatban	64

KOVÁCS MÁRTA: Magyarok Uruguayban. Vázlat az 1930-as évekről	71
CSIKÓS ZSUZSA: Magyar szervezetek és újságok Argentínában (1945—1956)	78
SCHMIDT JUDIT: A São Pauló-i emigráció az 1950-es években	82

MŰVÉSZET

Tiszatáj-galéria

DOBOS MARIANNE: A sivatag él (beszélgetés Szi- lárd Klárával)	88
--	----

KRITIKA

BALI BRIGITTA: „A literatura örök respublica”. Bisztray György: Kanadai magyar irodalom	100
VASY GÉZA: Két dióhéj	103
KOVÁCS GYÖZÖ: Turczel Lajos: Tanulmányok és emlékezések	107
MEZEY LÁSZÓ MIKLÓS: A rendteremtő irodalom felelőssége. Duba Gyula: Európai magány	108

*

Felhívás a világ építészeihez!	112
--------------------------------------	-----

ILLUSZTRÁCIÓ

SZILÁRD KLÁRA művei a 7., 19., 29., 46., 87., 98., és a 99. oldalon, valamint a borító III. oldalán.	
---	--

A Csongrád Megyei Tanács lapja. Kiadja a Csongrád Megyei Lapkiadó Vállalat.
Felelős kiadó: Kispál Antal — 88-2304 — Szegedi Nyomda — Felelős vezető:
Surányi Tibor igazgató

Szerkesztőség: Szeged, Tanácsköztársaság útja 10. — Táviratcím: Tiszatáj Szeged,
Sajtóház, Telefon: 12-670. Postafiók: 153. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető
bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a hírlapkézbesítőknél, a Posta hírlapüz-
leteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR), Budapest XIII.,
Lehel u. 10/A. — 1900, közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a
HELIR 215-96-162 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára: 16 Ft. Előfizetési díj
negyedévre: 48, fél évre 96, egy évre 192 forint.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 0133 1167

- ¹⁶ Uruguayi Magyar Hírlap, 1932. április 30.
- ¹⁷ Uruguayi Magyar Hírlap, 1931. május 1.
- ¹⁸ Uruguayi Magyar Kör Értesítője, 1930. november 15.
- ¹⁹ Uruguayi Magyar Kör Értesítője, 1931. január 1.
- ²⁰ Uruguayi Magyar Hírlap, 1931. július 3.
- ²¹ Uruguayi Magyar Hírlap, 1931. augusztus 21.
- ²² Uruguayi Magyar Hírlap, 1931. november 20.
- ²³ Előre, 1931. április 22.
- ²⁴ Előre, 1931. április 22.
- ²⁵ Előre, 1934. május 22.
- ²⁶ Előre, 1934. május 22.
- ²⁷ Új Világ, 1936. március 22.
- ²⁸ Új Világ, 1936. május 24.
- ²⁹ Új Világ, 1936. augusztus 29.
- ³⁰ Uruguayi Magyar Hírlap, 1931. augusztus 7.
- ³¹ Uruguayi Magyar Kör Értesítője, 1930. november 15.
- ³² Új Világ, 1936. május 17.
- ³³ Új Világ, 1936. május 10.
- ³⁴ Balogh István: Száznyolcvanöt lépcsőfok, 38. old.
- ³⁵ Új Világ, 1936. február 15.
- ³⁶ Új Világ, 1936. március 15.
- ³⁷ Új Világ, 1936. május 31.

CSIKÓS ZSUZSA

Magyar szervezetek és újságok Argentínában

(1945—1956)

A Latin-Amerikában élő magyarok létszámát 100 000 főre teszik a legújabb kutatások. A kivándorlók többsége Argentínában és Brazíliában telepedett le. Amíg a két világháború közötti kivándorlásnak jórészt gazdasági okai voltak — kivételt csupán a Tanácsköztársaság utáni, illetve a fasiszmus időszaka jelentett —, úgy a II. világháború után jórészt politikai okokból emigrálni kényszerülők érkeztek a dél-amerikai kontinensre, így Argentínába is.

A II. világháborút követő időszakban a kivándorlás három nagyobb hullámban zajlott le: 1944, 1947 és 1956 után. Az 1945—1956 között Latin-Amerikába kivándorlók számát 42 000 főre becsülik, ezek kb. 25 százaléka Argentínába került. Ebben az is közrejátszott, hogy Argentína 1948-tól szélesre tárta kapuit a bevándorlók előtt; az európai menekülttáborokból tízezerrel érkeztek az emigránsok, köztük magyarok is.

Tanulmányunk rövid áttekintést kíván adni az 1945—1956 közötti időszak argentinai magyar emigráció tevékenységéről. Első megközelítésben az ottani magyar sajtó és politikai-kulturális szervezetek bemutatására vállalkoztunk. (Ebben nagy lehetőségeket kínál az Országos Széchenyi Könyvtárban gyűjtött dél-amerikai magyar sajtó- és könyvanyag.)

Az említett évtizedet az emigrációs élet fénykorának tekinthetjük. A kivándorló magyarságnak ekkor számos szervezete létezett, mintegy 25-féle magyar nyelv-

vű újságot, folyóiratot adtak ki, önálló magyar színház és könyvkiadó működött. Mindez azonban nagyfokú heterogenitásról is tanúskodik, legyen szó akár társadalmi hovatartozásról, akár politikai-ideológiai nézetekről. Ez a heterogén összetétel pedig magában hordta a mély megosztottságot is.

Az Argentínába érkező magyarok többségében Buenos Airesben telepedtek le. Dél-Amerikában két városban található 10 000 főnél nagyobb számú magyarság: Buenos Airesben és São Paulóban. A fővároson kívül Cordobában és Chaco tartományban élt jelentősebb magyarság. Chacóba a két világháború között kerültek magyarok, zömében a trianoni béke által elszakított magyar lakta területekről. A többségében paraszti eredetű kivándorlókat, akik föld reményében kerestek új hazát, gyapotmunkásként foglalkoztatták. Argentínában ugyan nem jöttek létre olyan önálló magyar települések, falvak, mint Braziliában pl. *Árpádfalva* vagy *Boldogasszonyfalva*, de nem található olyan provincia az országban, ahová egy-egy magyar család el ne vetődött volna.

Az argentinai magyar emigrációban minden osztály és réteg képviseltette magát: ipari munkások, parasztok, kisiparosok, tőkések, tisztviselők, értelmiségiek. 1945 után szinte kizárólag ez utóbbi két csoportból érkeztek.

*

Az 1945 előtt Argentínában letelepült magyarok aktívan bekapcsolódtak a II. világháború idején kibontakozó Károlyi Mihály vezette *Szabad Magyar Mozgalom* munkájába. (Pro Hungria Libre néven működött a mozgalom Latin-Amerikában.) E szervezet az antifasiszta érzelmű emigrációs magyarságot fogta össze. Argentínában már 1941 őszén megindult egy *Új Világ* című folyóirat, melynek programja összhangban állt a népfrontmozgalom és a magyar baloldali emigráció célkitűzéseivel. A lap szerkesztői *Vér Andor*, *Szász Béla* és *Kollár Béla*, akik a világháború idején és az azt követő években meghatározó alakjai voltak az argentinai magyar emigrációnak. *Vér Andor*, aki publicistaként, költőként, műfordítóként vált ismertté, 1938-ban emigrált. *Szász Béla* azok közé tartozott, akik a felszabadulás után hazatértek. Itthon a Földművelésügyi Minisztériumban dolgozott. 1949-ben mint a Rajk-per egyik vádlottját letartóztatták. 1956-ban ismét emigrált.

1943-ban Juan D. Perón hatalomra jutása után az *Új Világ*ot betiltották, de az év végén már megjelent utódja *Magyar Lapok* néven. Változatlan tartalommal több mint egy évig volt az antifasiszta eszmék szócsöve.

1945 áprilisában látott napvilágot a *Szabad Magyar Értesítő* első száma. Azokhoz a magyarokhoz szólt, akik úgy tartották, hogy „[...] a kivándorlás nem jelenti a kulturális és nemzeti kötelékek elszakadását [...]”, akik úgy érzik, hogy kötelességeik is vannak Magyarországgal szemben”. A *Szabad Magyar Értesítő* legfontosabb feladatának az új Magyarország anyagi támogatását tekintette. Ennek megvalósítására alakult meg néhány hónap múlva a *Magyar Népet Segítő Demokratikus Szövetség*; ez azokat az argentinai magyar szervezeteket tömörítette, amelyek vállalták Magyarország megsegítését. A gyűjtőbizottság elsősorban pénzzadományokat kért, hogy ezen éllelmiszert, ruhát, gyógyszert küldhessen haza. Az akció eredményeképpen hamarosan 33 láda ruhanemű, illetve 15 000 peso útnak indításáról számolhattak be, a küldemények a Vöröskereszt révén jutottak el Magyarországra.

A későbbiekben Magyarországnak hivatalos argentinai lapja is létezett *Nueva Hungría Új Magyarország* címmel. Célja az volt, hogy a magyar gazdasági és kulturális élettel, az országban végbemenő változásokkal megismertesse az olvasót. Hasonló jellegűnek bizonyult az 1949-ben indult *Buenos Aires-i Magyar Újság* is.

Az emigráció legjelentősebb folyóirata, a *Délamerikai Magyarok*, 1929 óta szinte megszakítás nélkül jelent meg Argentínában. Faragó Rezső alapította, aki később kereskedelmi irodát nyitott az emigrációba kényszerült emberek képviselőre, a lapot pedig eladta.

Az 1940-es évek végétől az argentinai magyar emigrációban az új Magyar-

országgal szimpatizáló, demokratikus vonulat háttérbe szorult — jórészt a régi politikai emigránsok hazatérése miatt.

A negyvenes évek végétől a magyar kolónia szellemi profilját már az „új emigránsok” határozták meg. Az ötvenes évek Magyarországgal szemben, a *Délamerikai Magyarság* hasábjain megjelenő cikkek például a keresztény, szentistváni Magyarország eszméjét propagálták. Az újság rendszeresen beszámolt az aktuális külpolitikai eseményekről, az Argentínával és Magyarországgal kapcsolatos hírekről. A lap támogatta a peronista rendszert emellett is, hogy ez működésének alapfeltétele volt. Rendszeresen jelentkezett egyesületi híradóval, közölte ezek programjait. Minden számban találunk irodalmi mellékleteket. Az utolsó oldalakat az apróhirdetések töltötték meg. A hirdetések anyagi bevétele mellett a *Délamerikai Magyarság* nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy „magyar ember magyar kereskedőnél vásároljon, magyar iparosnál dolgoztasson”, és így járuljon hozzá a magyar kolónia gazdasági fellendüléséhez.

A legrégebbi Argentínában megjelenő magyar nyelvű folyóirat a *Magyar Szó* volt, amelynek első számát 1924-ben nyomtatták. 1945-ben egy időre betiltották, de később újraindult. A lap saját magát függetlennek tartotta. 1949-es számaiban gazdag anyag található az újság 25 éves történetére vonatkozólag.

A magyar könyvek kiadása 1950-ben kezdődött Buenos Airesben. Kótay Zoltán páter alapított egy könyvkiadó vállalatot KÁRPÁT néven. A névválasztás — létrehozói szerint — a „keleti kultúrával” szembeni védelmet kívánta szimbolizálni. Az viszont tagadhatatlan tény, hogy két év alatt több mint 30 könyvet adtak ki, egyrészt magyar klasszikusok műveit (Madách, Petőfi, Móra), másrészt emigráns magyar írók munkáit. A KÁRPÁT tevékenysége emigrációs viszonylatban is igen gazdagnak számított.

1952-ben ez a könyvkiadó új tudományos, irodalmi, társadalmi közlőnyt indított *Magyar Könyvtárak Diáriuma* címmel. A lap évi 8 alkalommal jelent meg. Fő feladatát abban látta, hogy összekötő kapocs legyen a könyvkiadó és könyvvelvasó között. Szemelvényeket, irodalmi szempontú elemzéseket közölt az emigrációs magyar könyvekről. Az ismertebbek közül Kerecsendi Kis Márton, Kutasi Kovács Lajos, Wass Albert nevét és munkáit említhetjük. Kerecsendi Kis Márton 9 esztendőig töltött el Argentínában, írói tevékenysége mellett lapszerkesztőként is dolgozott. Kutasi Kovács Lajos negyvenötös emigráns, aki 1950-től São Paulóban telepedett le, és a legjelentősebb braziliai magyar újság főszerkesztője lett. Több novellája a KÁRPÁT gondozásában jelent meg.

Az emigrációs élet fontos részét képezték a különböző egyesületek, társaságok. A fővárosban ezek általában városrészenként szerveződtek. Így alakultak a Dock Sud, Avellaneda, Olivos, Valentin Alsina, Wilde negyedekben magyar egyesületek. Ezek a szervezetek egy-egy nagyobb ünnep alkalmával jöttek össze. Rendszeresen megemlékeztek március 15-éről és augusztus 20-áról. Fő feladatuknak a magyar kultúra ápolását, fejlesztését tartották. Az egyesületek javarészt még a két világháború között alakultak, de a II. világháború után kivándoroltak az 50-es évek elejére itt is kisajátították a vezető funkciókat.

A városrészenként szerveződő társaságokon kívül jelentősebb szerepet töltöttek még be a Buenos Aires-i Magyar Egyesület — ennek külön sportszakosztálya és cserkészcsapata volt —, valamint a Magyar Központ (Centro Húngaro).

A volt horthysta katonák külön szervezetet hoztak létre, a *Magyar Harcosok Bajtársi Szövetségének Argentínai Főcsoportját*. A Bajtársi Szövetség az egész emigrációra kiterjedő szervezet volt, amely korábbi hivatásos katonákat, frontharcosokat tömörített. Az argentinai magyar szekció — „Főcsoport” — névadójának az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc legfiatalabb honvédtábornokát, Czetz Jánost választotta, aki az 1860-as évektől haláláig ebben az országban élt, s kiemelkedő szerepet töltött be a modern argentin hadsereg megteremtésében. A Bajtársi Szövetség találkozókat szervezett — például a Donnál harcolt katonák számára —, filmvetítéseket tartott.

1949-ben alakult meg Buenos Airesben a Mindszenty József nevét viselő *Magyar Tudományos és Kulturális Akadémia*. Az intézmény elnevezése nem véletlen: ilyen jellegű szervezetnek ugyanis Argentínában nem volt szüksége jóváhagyott alapszabályra, bár politikával nem foglalkozhatott. Az Akadémia létrehozására Luttor Ferenc tett javaslatot, akinek tevékenységéről a későbbiekben lesz szó. Az alapító tagok között a legismertebb név minden bizonnyal Vajay Szabolcsé. Vajay író volt, szintén a II. világháború után érkezett az argentin fővárosba. Részt vett a *Délamerikai Magyarság* szerkesztésében, és jelentős szerepet töltött be az argentin művészeti életben is: a Modern Művészetek Intézetének (Instituto de Arte Moderno) titkáráként dolgozott.

Az Akadémia a magyar kultúra hagyományainak ápolásán túl nagy hangsúlyt fektetett az argentin történelem, irodalom, művészet megismertetésére.

Mindszenty neve testesítette meg a szervezet politikai ideálját, a szentistváni, független, konzervatív Magyarországot. A Akadémia pecsétje is ezt szimbolizálta: a 4 cm átmérőjű körpecsét közepén egy címerpajzs volt látható, felette István király koronája, két oldalról egy-egy angyalal övezve.

Az Akadémia három tagozattal: egy humán, egy természettudományos-közgazdasági és egy művészeti-irodalmi tagozattal működött. Minden évben ismeretterjesztő előadás-sorozatot tartottak különböző témakörökben. Egy 1955-ös adat a látogatottságról: a 17 megtartott előadásnak kb. 800 hallgatója volt.

Az Akadémia kezdetben nem rendelkezett állandó helyiséggel. 1953-ban azonban elkészült a *Magyar Ház*, amely több más szervezet mellett az Akadémiának is helyet biztosított.

Szólnunk kell az argentinai magyar színházi életéről is. A magyar nyelvű színjátszás magas művészi színvonalát olyan emigráns színészek biztosították, akiknek neve a két világháború között Magyarországon is igen jól csengett: Páger Antal, Szelezcky Zita, Vaszary János, Vaszary Piri, Eszenyi Olga. 1948-ban hoztak létre egy színtársulatot, melynek előadásairól a sajtó is általában felsőfokon nyilatkozott. A színház repertoárján olyan szerzők művei szerepeltek, mint Maugham, O' Neill vagy Móricz, Mikszáth, Herczegh, Gárdonyi. Egy 1953-as összegzés szerint 4 színházi szezon alatt 27 magyar és 11 külföldi író darabját mutatták be.

A sajtókiadványok, a különböző szervezetek munkája mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül a magyar egyházak tevékenységét sem. Az *Argentínai Magyar Katolikus Egyházközség* 1933-ban szerveződött. Fő feladatát zárandoklatok tartásában, betegápolásban, a nemzeti ünnepek méltó megemlékezésében látta. 1947-től a katolikusok vezetését a már említett Luttor Ferenc vette át, aki a II. világháború utáni argentinai magyar emigrációnak is vezető egyénisége volt. Luttor 1928-ban került a vatikáni magyar követségre kánonjogi tanácsosként. Közel 20 évig töltötte be ezt a posztot. A Vatikánból vándorolt ki Argentínába, és itt is halt meg 1953-ban.

A református egyház megszervezése 1929-ben történt. Később a reformátusok és az evangélikusok különváltak. 1949-ben Nemes Péter vezetésével alakultak újjá és egyesültek ismét. Az egyházközség lelkeszi feladatát Leskó Béla látta el. Létrejött egy *Krisztus Keresztje* nevet viselő evangélikus gyülekezet is, amely külön istentiszteleteket, bibliaórákat, ifjúsági és női összejöveteleket tartott. 1955-ben 300 olyan tagot tartottak nyilván, aki anyagilag is támogatta a szervezetet.

Jelentősebb számú magyar zsidóság is megtalálható volt Argentínában a vizsgált időszakban; 1938 után érkeztek, a fasiszmus elől menekülve. Bár a bevándorlás a II. világháború idején hivatalosan szünetelt, a szomszédos országokon keresztül mégis sokan érkeztek Argentínába. E magyar zsidó közösség aktívan bekapcsolódott a baloldali magyar emigráns szervezetek munkájába. 1946-tól folyóiratot is indítottak *Hatikva* néven. Ez volt az egyetlen magyar nyelvű cionista lap Argentínában. Főszerkesztője, Glück Andor Szatmárban született, és az ottani zsidómozgalom vezetőjeként tevékenykedett. A Cuza idején bevezetett antiszemita üldözések kényszerítették a kivándorlásra.

A folyóirat mellett még ugyanebben az évben egy külön segítőszervezetet is létrehoztak a magyarországi zsidóárvák támogatására. 500 árvagyereket fogadtak jelképesen örökbe. A *Hatikva* több alkalommal keveredett éles politikai polémia-ba a *Délamerikai Magyarssággal*. Néhány évvel később azonban Glück Andor áttele-pült Izraelbe, és így a lap is megszűnt.

Az emigrációs életnek ez a sokszínűsége, amelyet itt megpróbáltunk érzékel-tetni — a lapok és szervezetek rövid bemutatásával —, kb. 10—15 éven át tartott. A hatvanas évek elejétől kezdve az idő — a természetes asszimiláció, a nemzedé-kek cserélődése, az elhalálozások, elköltözések — fokozatosan örölte az emigrá-ciót és annak különböző intézményeit, más koordinátákba helyezte az argentinai magyarok dolgait, tevékenységét.

SCHMIDT JUDIT

A São Pauló-i emigráció az 1950-es években

MAGYAR KIVÁNDORLÁS BRAZÍLIÁBA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Magyarok Brazíliába három eltérő periódusban érkeztek. Elsőként a XVII. szá-zadban a portugál hajókon kiutazó szerzetesek, majd a XVIII. században a jezsuita misszionáriusok között találhatók magyarok. Ebben az időszakban még csak néhány egyénről — akiknek életéről is rendelkezünk adatokkal — van szó. Az első szerve-zett — igaz, kis létszámú — csoportok a XIX. század második felében érkeztek, köztük az 1848—49-es magyar szabadságharc üldözött katonái is. A századfordulón már kb. 12 000 magyar élt Brazíliában. A két világháború között a magyar emig-ránsok zöme — Latin-Amerikát lépcsőként használva — az USA-ban próbált le-telepedni. Így került sok tízezer magyar az amerikai kontinens déli részére, első-sorban Brazíliába és Argentínába kb. 150—200 000 nagyrészt paraszti gyökerű ma-gyar érkezett.

A XX. századi nagy bevándorlási hullám eltérő jellegű csoportokból áll. Egy számban nem jelentős részt alkottak a tanácsköztársaságok bukása után Magyar-oroszrágról menekülő politikai emigránsok, akik a brazil baloldali szervezetek mun-kájába bekapcsolódtak, bár mint idegen állampolgárok ezeknek rendes tagjai nem lehettek.

Nagyságrendileg legjelentősebbek az 1920-as években megérkező, elsősorban földművesekből és iparosokból álló kivándorló csoportok — ezek nagyrészt a tria-noni békeszerződés után elcsatolt magyarlakta területekről származtak. 1926-ig kb. 60—70 000 magyar érkezett Brazíliába, ahol az ültetvények óriási munkaigénye miatt jól szervezett bevándoroltatás folyt; különböző hajótársaságok kaptak meg-bízást munkások toborzására és átszállítására Európából.

1930 körül zárult le a nagy bevándoroltatás időszaka, amikor a válság egyik hatásaként Latin-Amerikában is jelentkezett a munkanélküliség.

A brazil emigrációs politikában újabb változás a 30-as évtized végén figyelhető meg: egyrészt államközi szerződésekkel megszervezték az ún. „minőségi bevándor-rást”, azaz a szakembereknek munkaalkalmat biztosítottak; másrészt a baloldali po-litikai emigránsok, illetve a zsidók egyre nagyobb számban menekültek el Európá-ból a fasiszmus előretörése miatt.